



Büyük Taarruz ile Nablus Muharebesi'nin Karşılaştırmalı Nicel Analizi

Comparative Quantitative Analysis of the Great Offensive and the Battle of Nablus

Doktora Öğrencisi Onur KÖSE¹

Öz

Büyük Taarruz, 26 Ağustos 1922 tarihinde Türk birliklerinin Yunan birliklerini kuşatıp bir kısmını imha etmesiyle sonuçlanan başarılı bir imha muharebesidir. Bu imha muharebesinin başarılı olmasında süvarilerin sızma hareketi, ordunun gizlice Afyonkarahisar güneyine kaydırılması, topçu birliklerinin etkili atışları gibi sebepler gösterilebilir. Nablus Muharebesi de 19 Eylül 1918'de Britanya ordusunun Osmanlı birliklerini kuşatıp imha etmesi ve kuzeye sürmesiyle sonuçlanan başarılı bir imha muharebesidir. Buradaki başarının sırrı ise hem süvari birliklerinin geriye sızmaları, hem sayısal üstünlüğün fazla olması hem de uçak taarruzlarının yoğun olmasıyla açıklanabilir. Bu iki taarruz aynı zamanda Almanların İkinci Dünya Savaşı'nda uyguladığı yıldırım harbi taktiğinin erken dönemdeki uygulamalarıdır. Bu çalışmadaki amaç Büyük Taarruz ile Nablus Harekâtı'nı nicel verilerle karşılaştırmaktır. Bunun için her iki muharebede bulunan askeri birliklerin sayıları, sınıfları, konumları ve buldukları coğrafyanın eğimi tespit edilmiş ve bunlar arasında bağlantılar kurularak imha muharebeleri için yeni ölçütler ortaya çıkarılmıştır. Bunun sonucunda ise Büyük Taarruz ile Nablus Muharebesi'nin stratejik olarak birbirine çok benzediği ama zorluk dereceleri arasında ciddi anlamda farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Büyük Taarruz'da Türk ordusunun büyük bir risk aldığı, asıl taarruzun yapıldığı yerde coğrafi şartların elverişsiz olduğu ve sayı avantajının olmadığı belirlenmiş, Nablus Muharebesi'nde ise riskin az olduğu, sayı üstünlüğünün her alanda hissedildiği ve düz bir araziden taarruz edildiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Büyük Taarruz, Nablus Muharebesi, Megiddo Muharebesi, Yıldırım Harbi, nicel analiz

Makale Türü: Araştırma

Abstract

The Great Offensive was a successful war of destruction that resulted in the Turkish troops besieging and destroying some of the Greek troops on August 26, 1922. In the success of this war of destruction; Reasons such as the infiltration of the cavalry, the secret shift of the army to the south of Afyonkarahisar, the effective firing of the artillery units can be said. The Battle of Nablus was a successful battle of extermination that resulted in the British army's encirclement and annihilation of Ottoman troops on 19 September 1918 and their drive north. The secret of the success here can be explained by the backward infiltration of the cavalry units, the high numerical superiority and the high number of aircraft attacks. These two attacks are also the early applications of the blitzkrieg tactics used by the Germans in the Second World War. The aim of this study is to compare the Great Offensive and the Nablus Operation with quantitative data. For this, the numbers, classes, locations and geographical slopes of the military units in both battles were determined and new criteria were established for the battles of destruction by establishing connections between them. As a result, it has been determined that the Great Offensive and the Battle of Nablus are very similar to each other strategically, but there are serious differences between the degrees of difficulty. It was determined that the Turkish army took a great risk in the Great Offensive, the geographical conditions were unfavorable in the place where the main attack was made, and there was

¹Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, kose.onur@hbv.edu.tr

Atf için (to cite): Köse, O. (2022). Büyük Taarruz ile Nablus Muharebesi'nin karşılaştırmalı nicel analizi. *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(100. Yılında Kocatepe-Büyük Taarruz Özel Sayısı), 86-95.

no numerical advantage. In the Battle of Nablus, on the other hand, it was determined that the risk was low, the superiority of numbers was felt in all areas and the attack was made from a flat land.

Keywords: Great Offensive, Battle of Nablus, Battle of Megiddo, Blitzkrieg, quantitative analysis

Paper Type: Research

Giriş

20. yüzyılın erken dönemlerinde yıldırım harbi taktiğinin iki büyük örneği olan Nablus Muharebesi ile Büyük Taarruz'un karşılaştırmalı nicel analizi bu makalede incelenmiştir. Birçok araştırmacı bu iki muharebe arasında benzerlikler olduğunu ifade etmiştir (Amitabh, 2020, s. 70; Çınar ve Yalçınkaya, 2009, s. 90; Geronimo, 2012, s. 108; Kemal, 2013, s. 645; Kinross, 2016, s.367). Bu iki muharebenin en önemli benzerlikleri arasında süvari kullanımı, antik çağdaki örs çekiç taktiğine benzer manevraların yapıldığı, imha muharebelerinin ve kuşatma manevralarının kullanıldığı söylenebilir. Ancak bir durum daha vardır ki o da Nablus Muharebesi'nde savunan tarafta yer alan komutan kadrosunun yaklaşık dört yıl sonra Büyük Taarruz'da saldıran tarafın komuta kademesinde yer almış olduğudur. Özellikle, Nablus Muharebesi'nde 7. Ordu komutanı olan Mustafa Kemal Paşa, Büyük Taarruz'da Başkomutan olarak orduyu idare etmiştir. Mustafa Kemal Paşa, Nablus'ta İngiliz taktiklerini iyi tahlil etmiş, süvari kullanımı ve kuşatma hareketlerini Büyük Taarruz'da daha kısıtlı imkânlarla ve daha başarılı bir şekilde uygulamıştır. Çalışmanın amacı her iki taarruzda saldıran tarafın askeri avantajları, aldığı risk, coğrafi zorluklar ve ordu hızı gibi farklı parametreleri sayısal açıdan karşılaştırmak ve değerlendirmektir.

Çalışmanın yöntemine bakıldığında ilk olarak muharebeye katılan er, tüfek, süvari ve top sayısının tespiti yapılmıştır. Daha sonra cephe hattı boyunca ana taarruzun ya da düşmanı yerinde tutma amaçlı yapılan taarruzun yerleri tespit edilip, taarruz öncesi orduların bu bölgelerdeki dağılımı hesaplanmıştır. Bir ordunun ana hatta ne kadar birliği olduğu, bunun tutma hattına ya da sızma hattına oranının ne olduğu tespit edilmiştir. Aynı şekilde topçu yığınakları ile süvarilerin konumları da belirlenmiştir. İhtiyat birlikleri ve bu birliklere bağlı süvari ve topçu dağılımı da tespit edilmiştir. Daha sonra taarruzun gerçekleştirildiği alanda coğrafi eğim hesaplanmıştır. Coğrafi eğim, Google Earth verilerine göre, taarruz eden birliklerin istikameti doğrultusunda savunma hattına uygun olarak dağlık arazinin başladığı yer ile tepenin zirvesi esas alınarak ölçülmüştür. Bununla birlikte ordunun taarruza başladığı günden taarruzun bittiği güne kadar ele geçirdiği ya da geri aldığı toprak parçası da belirlenmiş ve ordunun günlük hareketine bölünerek günlük ortalama kazanım hesaplanmıştır.

1. Büyük Taarruz

13 Eylül 1921 yılında Türk ordusu, Sakarya Meydan Muharebesi'nde Yunan ordusunu yenmiş ve bunun sonucunda Yunan ordusu Eskişehir-Afyonkarahisar hattına çekilmişti (GnKur TİH 2. 5/2, 1973, s. 310). Yaklaşık bir ay sonra bu defa Türk ordusu taarruz etmişti. Güzelim Dağı adı verilen bu taarruz sonucunda Türk ordusu istediği neticeyi alamamıştı (GnKur TİH 2. 5/2, 1973, s. 392-464). Bu süreçte Türk ordusunun cepheden taarruz yerine kuşatma manevrası yapması uygun görülmüş ve Ağustos 1922'ye kadar bu manevra için hazırlıklar yapılmıştı. Taarruz planına göre 2. Ordu düşmanı yerinde tutacak, 1. Ordu'ya bağlı 1. Kolordu ve 4. Kolordu Afyonkarahisar güneyinden taarruz edecek, 2. Kolordu ihtiyatta kalacak, 5. Süvari Kolordusu da Ahır Dağları'ndan düşman gerisine sızacaktı. Ordu kaydırmaları gizlilik içerisinde yapıldı ve 26 Ağustos 1922'de Türk taarruzu başladı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 95). Yunanlılar taarruzun ilk iki günü savunma hattında dirense de 27 Ağustos'ta Türk taarruzlarıyla Afyonkarahisar güneyindeki ana savunma hattını terk etmek zorunda kaldılar (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 154). Yunan ihtiyatı güneydeki ana hattı takviye edemediği gibi kuzeyindeki 3. Grup ile karşı taarruz da yapamamıştı. Bu süreçte bu birlikler de yavaş yavaş geri çekilmeye başladı. 30 Ağustos 1922'de Yunan birliklerinin büyük bir kısmı çember içine alınarak imha edildi (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 276-277). Akabinde de takip harekâtı başladı. 9 Eylül

1922'de Türk süvarileri İzmir'e girmiş (Bal, 2006, s. 50), 18 Eylül 1922'de de Anadolu tamamen Yunan ordusundan temizlenmişti (GnKur TİH 2. 6/3, 1969, s. 226).

1.1. Büyük Taarruz'da Coğrafi Durum

Büyük Taarruz'da Türk ordusunun asıl taarruz bölgesi Afyonkarahisar güneyindeki Kurtkaya'dan Çiğiltepe'ye kadar olan dağlık kesim idi. Bu kesim aynı zamanda Ana hat idi. Süvarilerin cephe gerisine yaptığı sızma hattında ise Ahır Dağları'nın patikaları vardı. Yunanlılar bu bölgeyi bir süvari bölüğüyle ve sadece gündüzleri gözetliyordu (Kayalan, 2013, s.67). Ahır Dağları'nın batı kesimi ile Afyonkarahisar hattının kuzeyinde kalan kesimler de tutma hattı idi. Türk birliklerinin bu bölgelere yapacağı taarruz ile Yunan birliklerinin ana hatta takviye yapması engellenecekti.

Taarruzun yapılacağı bölgede eğim oldukça yüksekti. Özellikle ana hatta geniş ve düz arazi bulunmuyordu. Yunanlılar son derece engebeli, dik ve tahkim edilmiş mevzilere sahipti. Ana hattaki eğim Türk taarruz istikametine göre hesaplandığında %4 ile %29 arasında değişkenlik gösteriyordu². Dağlık arazideki tahkimatlar iyi bir savunma tertibi olanağı sağlasa da arada kapatılmamış boşluklar da yer alıyordu (Altıntaş, 2011, s. 306). Kurtkaya'dan Çiğiltepe'ye kadar olan Yunan tahkimatlarının yükselti eğiminin ortalaması %20 olup bunlardan en sarp mevziler Belen Tepe, Çiğil Tepe, Kurtkaya ve Tınaz Tepe idi.

1.2. Büyük Taarruz'da Askeri Durum

25 Ağustos 1922'de Türk ordusunda 2 orduya bağlı 6 kolordu ve bağlı gruplar yer alıyordu. Toplamda 18 piyade ve 5 süvari tümeni vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 5). Ancak tümendeki asker mevcudu Yunan birliklerine kıyasla yarı yarıya seviyede idi. Büyük Taarruz'dan önce Türk ordusunda 199.283 er, 100.352 tüfek, 2025 hafif makineli tüfek, 829 ağır makineli tüfek, 323 top, 10 uçak ve 5282 kılıç vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 9-10). Ana hatta taarruz edecek tümen sayısı 8 olup bunlar 5. Tümen, 8. Tümen, 11. Tümen, 12. Tümen, 14. Tümen, 15. Tümen, 23. Tümen ve 57. Tümen idi. Bu tümenlerin er sayısı 63.106 idi ve aktif taarruza dahil olan tüfekli er sayısı da 35.795 idi. Ayrıca 936 hafif makineli tüfek, 294 ağır makineli tüfek, 3376 binek ve minimum 149 top vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 328-329)³. Türk birliklerinin düşmanı yerinde tutma amaçlı taarruz edeceği tutma hattında ise 1. Tümen, 6. Tümen, 16. Tümen, 17. Tümen, 18. Tümen, 41. Tümen, 61. Tümen, Mürettep Süvari Tümeni, 3. Süvari Tümeni, 61. Alay ile Dinar müfrezesi vardı. Bu birliklerin er sayısı 63.151 olup aktif taarruza dahil olan tüfekli er sayısı ise 39.544 idi. Ayrıca 538 hafif makineli tüfek, 365 ağır makineli tüfek, 5559 binek ve minimum 69 top vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 328-329). Ahır Dağları'ndan yapılan sızma bölgesinde ise 5. Süvari Kolordusuna bağlı 1. Süvari Tümeni, 2. Süvari Tümeni ve 14. Süvari Tümeni bulunuyordu. Bu hatta 9117 er ve 5036 tüfek ile birlikte 204 makineli tüfek, 12 top ve 6820 binek vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 328-329). Türk ordusunun ihtiyatını 3, 4 ve 7. tümenlerin oluşturduğu 2. Kolordu karşılıyordu. Burada 21.725 er ve 12.683 tüfek ile birlikte 363 hafif makineli tüfek, 124 ağır makineli tüfek, 48 top ve 1196 binek bulunuyordu (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 328-329). Türk ordusunda geri kalan birlikler ordu ve kolordu karargâhlarına bağlı ve menzil mntıklarına bağlı birliklerden oluşuyordu.

25 Ağustos 1922'de Yunan ordusunda kolordu seviyesinde 3 grup yer alıyordu. Toplamda 12 piyade tümeni, 9 piyade alayı ve 1 süvari tümeni vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, Ek-Kuruluş 4). 218.205 er, 90.000 tüfek, 3139 hafif makineli tüfek, 1280 ağır makineli tüfek, 450 top ve 1280 kılıç bulunuyordu (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 16). Bir de Yunanlıların 10 av ve 40 keşif-bombardıman olmak üzere 50 uçağı vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 13). Her bir Yunan bölümünde 200-220 er ve bu erlerde 160-180 piyade tüfeğı olduğu biliniyordu (GnKur

² Veriler Google Earth programından alınmış ve Türk taarruz istikametine göre hesaplanmıştır.

³ Taarruz esnasında toplar sabit bir yerde bulunmamış, hem mevzilerini hem de zaman zaman hedeflerini değiştirmiştir. Bu yüzden minimum ifadesi tümenin kendi içerisindeki top sayılarının ve bağlı bulunduğu kolordunun top sayısının toplamıdır. Taarruz esnasında top sayısı genellikle 215 olarak geçer. (Altıntaş, 2011, s. 289.) Kurduğumuz tasnife göre ana hattaki süvari kolordusuna bağlı toplar ve 6. Tümenine ait toplar çıkarılmalıdır.

TİH 2. 6/2, 1995, s. 13). Ancak yaklaşık 220 bin kişilik orduda sadece 90 bin kişide tüfek bulunuyordu ve asayiş birlikleri ile karargah birlikleri haricinde savunma hattında ihtiyat dahil yaklaşık 130.000 kişi olduğu biliniyordu (GnKur TİH 2. 6/1, 1967, s. 36). Bu durumda Türk birliklerindeki gibi cephe gerisinde, karargâha bağlı birliklerde ve savunma hattı dışındaki birliklerde tüfek sayısının az olduğu tahmin edilebilir. Bir Yunan tümeninde 16 top, kolorduda ise ayrıca 36 top bulunuyordu (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 13). Türk birliklerinin taarruzu karşısında ana hattı savunacak alanda 1. Tümen, 4. Tümen ve 49. Piyade Alayı vardı. Toplamda 7 piyade alayının savunduğu bu bölgede yaklaşık er sayısı 21.000 idi. Yukarıdaki tahminlerden hareketle bu birliklerin en az %60'ının tüfekli olduğu varsayılırsa 12.600 tüfekli er mevziideydi. Bu bölgede ayrıca 504 hafif makineli tüfek, 168 ağır makineli tüfek, minimum 68 top vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 12-13). Yunan birlikleri Türk ordusundaki kaydırmaları fark edemediğinden tutma hattındaki er sayısı oldukça fazla idi. 2. Tümen, 3. Tümen, 5. Tümen, 10. Tümen, 11. Tümen, 12. Tümen ve 15. Tümen ile 1 süvari tümeni ve 4 piyade alayı ile toplamda üçü süvari 27 alay bulunuyordu. Er sayısı yaklaşık 73.800, tüfek sayısı da (%60 varsayımından hareketle) 44.280 idi. Ayrıca 1728 hafif makineli tüfek, 576 ağır makineli tüfek, minimum 148 top ve 1800 binek bulunuyordu (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 12-13). Ahır Dağları boş bırakılmıştı. Bu yüzden sızma hattında Yunan birliği bulunmuyordu. Yunan ihtiyatı ise 7. Tümen, 9. Tümen ve 13. Tümen'den oluşan toplam 9 piyade alayından ibaretti. Er sayısı yaklaşık 27.000 kişi olup tahminen bunların 16.200 kişisi tüfekliydi. Ayrıca ortalama 648 hafif makineli tüfek, 216 ağır makineli tüfek ve minimum 84 top vardı (GnKur TİH 2. 6/2, 1995, s. 12-13). Yunan ordusunda geri kalan birlikler ordu ve kolordu karargahlarına bağlı ve asayiş bölgesindeki birliklerden oluşuyordu.

1.3. Büyük Taarruz'un Nicel Analizi

Büyük Taarruz'da taarruzun yapıldığı ana hattaki Türk ve Yunan birliklerinin dağılımı şu şekildedir: Türk ordusunda, 63.106 erden 35.795 tüfekli asker aktif taarruza katılmıştır. Yunan ordusunda ise 21.000 erden 12.600 tüfekli asker aktif savunmada yer almıştır. Yaklaşık 2,84 oranında Türk üstünlüğü vardır⁴. Türk birliklerinde minimum 149 topa karşılık Yunan birliklerinde minimum 68 top bulunuyordu. Yaklaşık 2,2 oranında Türk üstünlüğü vardı. Sızma hattında Türk süvarilerinin karşısında Yunan birlikleri bulunmuyordu. Çünkü Türk süvarileri taarruz başlamadan önce, geceden sızmaya başlamıştı (Kayalan, 2013, s.67-68). Tutma hattında ise Türk ordusunun 63.151 eri vardı ve bunlardan 39.544 tüfekli idi. Yunan ordusunda ise 73.800 erden 44.280'i tüfekli idi. 1,1 Yunan üstünlüğü bulunuyordu. Top sayısında ise 2,1 Yunan üstünlüğü, makineli tüfek sayısında da yine 2,55 Yunan üstünlüğü vardı. Bu üstünlük Eskişehir bölgesinde daha fazlaydı. İhtiyatta da Yunan üstünlüğü olup tüfek sayısında 1,27 kat, makineli tüfek sayısında 1,77 kat, top sayısında ise 1,75 kat üstünlük vardı. Süvari kullanımında ise Türk ordusunun 3 süvari tümeni sızma hattında 2 süvari tümeni de tutma hattında idi. Yunan ordusunun süvari tümeni yalnızca tutma hattında bulunuyordu. Sızma hattındaki 6820 bineğe karşılık Yunan süvari bulunmuyordu. Tutma hattında 5559 bineğe karşılık 1800 binek vardı ve Türk üstünlüğü söz konusuydu. Uçak sayısında 5 kat Yunan üstünlüğü vardı. Her iki ordunun cephe gerisinde tüfekli tüfeksiz erleri bulursa da aktif taarruza ya da savunmaya katılmadığından bu askerler oranlara dâhil edilmemiştir.

26 Ağustos 1922'den 18 Eylül 1922'ye kadar olan süreçte Türk ordusunun zayıyatı toplam 14.691 kişidir. En çok zayıyatı 57. Tümen ile 15. Tümen vermiştir (GnKur TİH 2. 6/3, 1969, s. 263). Bu iki tümen ana hatta Çiğil Tepe ile Tınaz Tepe'ye hücum eden birliklerdi. Bu süreçte Yunan ordusunun zayıyatı tam bilinmemekte ve tahmini olarak esirlerle birlikte 152.500 idi (GnKur TİH 2. 6/3, 1969, s. 245-246)⁵. Oran 10,38'dir. 24 günde yaklaşık 80.068

⁴ Genellikle bu orana sızma hattındaki süvariler de dâhil edilir. Ancak biz ana hat ile sızma hattını kesin olarak ayırdığımızdan oran farklı bir seviyededir.

⁵ 218 bin kişilik orduya taarruz süresinde 12 bin kişilik takviye yapıldığı, deniz yoluyla kaçanların toplam sayısının 77.500 olduğu bilinmektedir. Ölü sayısının 100 binin üzerinde, esir sayısının 20 bin olduğu geriye kalanların da kayıp-yaralı-kaçak olduğu tahmin edilmektedir.

kilometrekare alan Yunan işgalinden kurtarılmıştır. Ordunun günlük ortalaması 3336 kilometrekaredir.

2. Nablus Muharebesi

Birinci Dünya Savaşı'nda İngilizler Sina yarımadasındaki zorlu muharebelerden sonra Osmanlı ordusunu önce Kudüs'e sonra da Filistin'in kuzeyine sürmüştü (Kurt ve Korkmaz, 2021, s. 528). 4. Ordu, 7. Ordu ve 8. Ordu'dan oluşan Yıldırım Ordu Grubu bu bölgede savunma hattı kurmuştu. İngilizler ise süvari birliklerini 8. Ordu'nun güneyine yığmıştı (Kurt ve Korkmaz, 2021, s. 534). 19 Eylül 1918'de başlayan İngiliz taarruzu ile 8. Ordu kısa sürede dağılmış, İngiliz süvarileri Osmanlı ordusunun geri çekiliş yollarını kesmişlerdi (Karakaş, 2013, s. 166). Ayrıca İngiliz uçakları çekilen Türk birliklerine sürekli hücum halinde idi. Bu imkansızlıklara rağmen Osmanlı ordusu, özellikle 7. Ordu'nun bir kısmı kuşatmadan kurtularak kuzeye çekilmişti. Buradaki çekilme İngiliz baskısıyla olmayıp, kuşatılmayı önleme amaçlı yapılmıştı. 7. Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa önce Şeria doğusuna, oradan da Halep istikametine yönelmişti (Hatipoğlu, 2009, s. 35). Ancak Osmanlı ordusunun zayıflığı fazla idi. Hem İngiliz süvarileri, hem İngiliz bombardıman uçakları hem Yahudi casusluk örgütü olan Netzah Yisrael Lo Yeshaker'in Osmanlı ordu teşkilatı hakkında İngiliz ordusuna verdiği bilgiler (Bozkurt, 2014, s.109) hem de Arap isyancıları ile uğraşan 7. Ordu nihayet Halep'in kuzeyine kadar çekilmişti (Kurt ve Korkmaz, 2021, s. 537, 538, 551). Bundan sonra da mütareke süreci başlayacak ve Osmanlı Devleti Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılacaktı (Nedim, 1995, s. 160).

2.1. Nablus Muharebesi'nde Coğrafi Durum

Nablus Muharebesi'nde İngiliz birliklerinin taarruz edeceği ana hat, Akdeniz'e yakın konuşlanmış 8. Ordu mıntikasındaki 22. Kolordu bölgesinin bulunduğu sahil şeridi idi (Nedim, 1995, s. 139). Süvarilerin cephe gerisine yaptığı sızma hattı da aynı bölgedeydi. Atlı piyade kolordusu taarruz sonrası bölgeden sızmıştı. 4. Ordunun ve 7. Ordunun bulunduğu kesimler ise tutma hattı idi.

Taarruzun yapılacağı ana hatta eğim sifıra yakındır⁶. Bölge deniz seviyesinden 100 metre yukarıda ve düzdür. Savunmaya elverişli coğrafi eğim, tepe ya da nehir bulunmuyordu. Dağlık arazi, doğuya gittikçe başlıyordu. Ancak bu bölge İngiliz ana taarruzunun yapıldığı bölge değildi. Bir de bu bölgedeki dağlık arazi kıyıya paraleldi. Bu yüzden eğim olsa da taarruz eden ile savunan kesim arasındaki yükselti farkı belirgin olmamıştır. Savunma hattının en doğusuna gidildiğinde ise Şeria Nehri ve bu nehrin oluşturduğu çukur bir bölge vardı. Daha doğu ise çöllerle kaplı idi. Görüldüğü üzere Nablus Harekâtı'nın ana hat arazisi Afyon tahkimatı gibi yüksek eğimli olmayıp süvari birlikleri için ideal bir düzlükten oluşuyordu.

2.2. Nablus Muharebesi'nde Askeri Durum

18 Eylül 1918'de İngiliz ordusunda iki piyade kolordusu, çöl atlı piyade kolordusu, Fransız İtalyan müfrezeleri ve orduya bağlı birlikler vardı. İngiliz 20. Kolordusu, bağlı birliklerle birlikte 10. Tümen ve 53. Tümeden oluşuyordu. İngiliz 21. Kolordusunda 54. Tümen, 75. Tümen, 3. Tümen, 7. Tümen ve bağlı birlikler vardı. Chaytor grubunda Avustralya-Yeni Zelanda Atlı Piyade Tümeni ve 20. Hint Tümeni bulunuyordu. Çöl atlı piyade kolordusunda ise 4. Süvari Tümeni, 5. Süvari Tümeni ve Avustralya Atlı Piyade Tümeni vardı. Güneydeki bağlı birliklerle toplamda 67.000 er, 56.000 tüfek, 11.000 kılıç ve 552 top mevcuttu (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 615). Ana hatta 22. Türk Kolordusunun karşısında 3. Tümen, 7. Tümen, 60. Tümen ve 75. Tümen vardı. Tutma hattında ise Fransız müfrezesiyle beraber 54. Tümen, 10. Tümen, 53. Tümen ve iki tümenli Chaytor grubu yer alıyordu. Sızma hattı yoktu. Onun yerine ana hattaki taarruzun ardından üç tümenli Çöl Atlı Piyade Kolordusu

⁶ Veriler Google Earth programından alınmış ve İngiliz taarruz istikametine göre hesaplanmıştır.

vardı. Bu kolordu aynı zamanda ihtiyat olarak da görevlendirilmişti (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 623).

Türk ordusunda üç ordudan oluşan Yıldırım Orduları Grubu yer alıyordu. 8. Ordu'da 22. Kolordu, Sol Kanat grubu ve bağlı birlikler vardı. 7. Ordu'da 3. Kolordu ile 20. Kolordu bulunuyordu. 4. Ordu'da ise 8. Kolordu, Şeria birlikleri, 2. Kolordu yer almaktaydı. Toplam mevcut 40.598 er, 19.819 tüfek idi (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 616-617). Ana hatta sadece 22. Kolordu'nun 7. Tümeni ve 20. Tümeni vardı. Tutma hattında 8. Ordu'nun Sol kanat grubu ile 4. Ordu ve 7. Ordu'nun toplam 9 piyade tümeni ile süvari grubu yer alıyordu. İhtiyatta ise 46. Tümen ile 2. Kafkas tümeni bulunmaktaydı (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 625). Bir İngiliz piyade tümeni, sayı ve mühimmatça Türk tümeninden üç kat, bir İngiliz süvari tümeni de sayı ve mühimmat bakımından Türk süvari tümeninden dört kat daha üstündü (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 618). Top sayısı İngiliz ordusunda toplam 552 idi ve bunun 384 adedi ana hattaydı (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 623). Türk ordusunda ise 8. Orduda 157, 7. Orduda 111, 4. Orduda 74, ihtiyatta 30 ve toplamda ise 372 adetti (Wavell, 1941, s. 195).

2.3. Nablus Muharebesi'nin Nicel Analizi

Nablus Harekatı'nda taarruzun yapıldığı ana hattaki İngiliz ve Türk birliklerinin dağılımı şu şekildedir: İngiliz ordusunda, 4 piyade tümeni bulunuyordu. Türk ordusunda ise 2 tümen vardı. İngiliz tümenlerinin Türk tümenlerinin üç katı olduğu bilgisinden (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 618) hareketle ana hatta yaklaşık olarak 6 oranında İngiliz üstünlüğü vardı. Ancak burada hem ihtiyatta, hem de sızma hattı için beklemede üç süvari tümenli İngiliz Çöl Atlı Piyade Kolordusu da bulunduğundan, oran 10,5'e yükselecektir. Tutma hattında 5 İngiliz tümenine karşılık Türk birliklerinde 9 piyade tümeni ve bir süvari alayı yer alıyordu. Oran yaklaşık 1,6 idi ve yine İngiliz üstünlüğü söz konusuydu. İngiliz ihtiyatında 3 süvari tümenli Çöl Atlı Piyade Kolordusu yer alıyordu. Bu grup muharebenin ilerleyen sürecinde kuşatma ve imha hareketlerinde önemli bir rol üstlenecekti. Türk ihtiyatı ise 1 piyade tümeni ve 1 süvari tümeninden ibaretti. 3 oranında İngiliz üstünlüğü vardı. Topçu kıyaslamasında ise ana hatta 384 İngiliz topuna karşılık ana hattın ve tutma hattını da içeren 8. Ordu bölgesinde toplam 157 top bulunuyordu. Ana hattaki sayının 80 ile 100 arasında olduğu varsayılabilir. Oran 3,84 idi. Tutma hattında 168 İngiliz topuna karşılık 242 Türk topu bulunuyordu. Oran 1,44 Türk üstünlüğü mevcuttu. Süvari kullanımında ise İngiliz ordusunun net üstünlüğü söz konusu idi. 1 tümen tutma hattında, 3 tümen de sızma hattında idi. Türk ordusundaki süvari durumu ise ihtiyatta bir süvari tümeni, tutma hattında da küçük bir süvari birliği yer almaktaydı. Süvari tümenindeki nicel kıyas 1'e 4 İngiliz üstünlüğü olduğundan ana hatta yakın Türk ihtiyatı ile ana hatta yakın İngiliz sızma hattındaki süvari kıyası 1'e 12 idi. İngilizlerin ayrıca hava ve deniz üstünlüğü de vardı. İngiliz uçakları özellikle takip harekâtında Türk birliklerine karşı aralıksız hava taarruzu yapmıştır.

19 Eylül 1918'den 26 Ekim 1918'e kadar muharebeler sonucunda Türk birliklerinin elinde 12.000 kişi kalmıştı (Peçanha, 2014, s. 499) ve İngiliz ordusu 20.000 kişiyi esir almıştı (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 699; Uyar & Erikson, 2009, s. 271). 3, 7, 16, 19, 20, 26, 27, 46, 53. Tümenler ile 3. Süvari tümeni imha olmuş; 1, 11, 24, 43. Tümenler ile Alman kolu önemli kayıplar verse de geri çekilmeyi başarabilmişti (GnKur Sina-Filistin, 4. 2, 1986, s. 707). Yukarıdaki rakamlardan Türk zayıat sayısının yaklaşık 28.000 olduğu sonucu çıkarılabilir⁷. İngilizlerin zayıatı ise 5666 idi (Wavell, 1941, s. 233). Oran 4,94 idi. 38 günde yaklaşık 80.000 kilometrekare alan, İngilizler tarafından işgal edilmişti. İngiliz ordusunun günlük ortalaması 2105 kilometrekaredir.

3. Büyük Taarruz ile Nablus Muharebesi'nin Karşılaştırılması

⁷ Bazı kaynaklar İngiliz ordusunun 75.000 esir aldığını iddia etmektedir: (Wavell, 1941, s. 233)

20. yüzyılın erken döneminde iki başarılı imha muharebesi olan Büyük Taarruz ile Nablus Muharebesi kıyaslandığında benzer yönlerinin olduğu gibi farklı yönleri de göze çarpmaktadır.

Tablo 1. Büyük Taarruz ile Nablus Muharebesi'nin nicel kıyası

	Büyük Taarruz	Nablus Muharebesi
Saldıran ordunun savunan orduya karşı tüfek üstünlüğü	1,11	2,82
Savunan orduda imha/zayıat ve yüzdesi	152.500 % 66,3	28.000 % 70
Savunan orduda çekilen er ve yüzdesi	77.500 % 33,7	12.000 % 30
Savunan ordunun imha süresi	24 gün	38 gün
Savunan ordu zayıatının saldıran ordu zayıatından kaç kat fazla olduğu	10,38	4,94
Saldıran ordunun kazandığı toprak	80.068 kilometrekare	80.000 kilometrekare
Saldıran ordunun hızı (günlük)	3336 kilometrekare	2105 kilometrekare
Ana hattaki coğrafi eğim	% 20	% 0,1 - 0,01
Ana hattaki saldıran ordunun savunan orduya üstünlüğü	2,84	10,5
Tutma hattındaki saldıran ordunun savunan orduya üstünlüğü	0,89	1,6
İhtiyat hattındaki saldıran ordunun savunan orduya üstünlüğü	0,78	3
Ana hattaki saldıran ordunun savunan ordudaki topçu üstünlüğü	2,2	3,84
Tutma hattındaki saldıran ordunun savunan ordudaki topçu üstünlüğü	0,47	0,69
Saldıran ordunun savunan orduya karşı süvari üstünlüğü	6,87	12
Hava gücü	Yunan Üstünlüğü	İngiliz Üstünlüğü

Tabloda görüldüğü üzere taarruz eden tarafların farklılıkları net bir şekilde anlaşılmaktadır. Tüfek oranında Büyük Taarruz'da iki taraf da birbirine yakın seviyede iken Nablus Muharebesi'nde 2,82 kat İngiliz üstünlüğü vardı. Zayıat karşılaştırmasında Yunan ordusunun Büyük Taarruz'daki zayıatı oldukça fazladır. Nablus Muharebesi'nde bazı kaynaklar Osmanlı ordusu için 75.000 kişilik zayıattan söz etse de Türk ordusunun savaş başlangıcındaki sayısı ve savaş sonunda elinde kalan birlikler hesaplandığında bu zayıatın bu verilerle çeliştiği görülmektedir. Osmanlı ordusunun zayıatı o dönem koşullarına ve ordu genel mevcuduna oranla oldukça yüksek olsa da Büyük Taarruz'daki Yunan zayıatı ile kıyaslanabilecek seviyede değildir. Taarruz ve imhadan kaçabilen ordu kıyaslamasında Yunan birliklerinin sayısı daha fazladır. Ancak savaş başlangıcındaki mevcuduna oranlandığında İngiliz ordusunun tahribatı daha yüksek seviyededir. İki muharebede imha süreleri karşılaştırıldığında Büyük Taarruz takip harekâtıyla birlikte 24 gün, Nablus Muharebesi de 38 gün sürmüştür. Ancak burada İngilizler taarruzun ilk üç gününden sonra piyadelerini aktif harekate çok fazla dahil etmeyip süvari ve hava taarruzlarıyla muharebeyi devam ettirmiştir. Topyekun taarruzuna devamı halinde 38 günden daha kısa bir süre olacağı şüphesizdir. Zayıat oranı karşılaştırıldığında Büyük Taarruz'da Yunan ordusunun verdiği zayıatla Türk ordusunun zayıatının oranı 10,38 iken, Nablus Muharebesi'nde Türk ordusunun zayıatı ile İngiliz ordusunun zayıatının oranı 4,94 olmuştur. Türk ordusu bu konuda da daha başarılı bir seviyededir. Büyük Taarruz'da Türk ordusunun geri kazandığı toprak parçası ile Nablus Muharebesi'nde İngilizlerin işgal ettiği toprak parçası birbirine yakındır. Büyük Taarruz Nablus Muharebesi'ne göre daha kısa sürdüğü için Türk ordusunun hızı daha yüksek gözükmektedir. Coğrafi eğim konusunda ana hatta İngilizler düz bir araziden, Türk ordusu ise eğimin oldukça yüksek olduğu yerden taarruz etmişti. Nablus Muharebesi'nde ana hatta eğim % 0'a yakın bir seviyededir. Büyük Taarruz'da ise Afyon güneyindeki tepelerin eğim ortalaması % 20 civarındadır. Büyük Taarruz'da Türk ordusu, Nablus'taki İngiliz ordusu kadar ana hatta yeterli sayıya ulaşamamıştır. İngiliz ordusu 10 kattan daha fazla seviyede iken Türk ordusu Afyon güneyinde 2,5 – 3 katlık bir üstünlük kurabilmiştir. Tutma hattında ve ihtiyatta İngiliz ordusu yine bir üstünlüğe sahipken Büyük Taarruz'da Türk ordusunun sayısı bu bölgelerde Yunan ordusundan daha azdır. Bu da oldukça riskli bir durum meydana getirmiştir. Ana hattaki topçu üstünlüğünde İngilizlerin avantajı bulunmaktadır. Süvari konusunda da İngilizler daha elverişli koşullarda savaşmıştır. Ayrıca Nablus'ta İngilizlerin uçak sayısında anormal üstünlük kurmasına rağmen Büyük Taarruz'da savunan tarafın uçak sayısı 5 kat daha fazladır. Bu da Türk ordusu için oldukça dezavantajlı bir

durum oluşturmuştur. Türk savaş uçakları takip hareketinde kaçan Yunan askerlerine taarruz etse de (GnKur TİH 5, 1964, s. 186-190) imkansızlıklar sebebiyle İngilizlerle kıyaslanacak düzeyde olmamıştır. Türk uçakları daha çok Yunan uçaklarının keşfini önleme amaçlı kullanılmıştır (Canlı, 2019, s. 95).

Bir imha muharebesinin zorluk derecesi; taarruz eden birliklerin savunan birliklere karşı sayısal üstünlüğünün az olması, imha edilen savunma ordusunun fazla olması, imha süresinin kısa olması, kaçabilen ordu sayısının az olması, ordu hızının yüksek olması, kazanılan toprak parçasının fazla olması, coğrafi eğimin fazla olması, ana hattaki oranın bire yakın olması, tutma hattındaki oranın savunan lehine olması, havada net bir üstünlüğün sağlanamaması gibi parametrelerle ölçülebilir. Genel olarak;

- a) Ordu avantajının az olması
- b) Riskin yüksek olması
- c) Coğrafi eğimin fazla olması
- d) Ordunun hızının fazla olması

gibi birbirinden bağımsız dört parametre şeklinde tasniflendirilebilir. Bu tanımdan hareketle bir ölçüt oluşturulabilir:

- a) $\frac{\text{Saldıran ordunun tüfek sayısı}}{\text{Savunan ordunun tüfek sayısı}} \times \frac{\text{Savunan ordunun zayıtı}}{\text{Savunan ordunun genel toplamı}} \times \frac{\text{Saldıran ordunun zayıtı}}{\text{Savunan ordunun zayıtı}}$
- b) $\frac{1}{\text{Saldıran ordu için ana hat oranı} \times \text{Saldıran ordu için tutma hattı oranı}}$
- c) Coğrafi eğim yüzdesi
- d) Ordunun günlük ortalama hızı

İki taarruzu bu denklem ile kıyaslırsak;

$$\text{Büyük Taarruz'da Türk ordusunun avantajı a) } \frac{100.352}{90.000} \times \frac{152.500}{230.000} \times \frac{14.691}{152.500} = 0,071$$

$$\text{Nablus Muharebesi'nde İngiliz ordusunun avantajı a) } \frac{56.000}{19.819} \times \frac{28.000}{40.000} \times \frac{5666}{28.000} = 0,4$$

$$\text{Büyük Taarruz'da Türk ordusunun risk oranı b) } \frac{1}{2,84 \times 0,89} = 0,395$$

$$\text{Nablus Muharebesi'nde İngiliz ordusunun risk oranı b) } \frac{1}{10,5 \times 1,6} = 0,059$$

$$\text{Büyük Taarruz'un ana hattındaki eğim ortalaması c) } \% 20$$

$$\text{Nablus Muharebesi'nin ana hattındaki eğim ortalaması c) } \% 0,1 - 0,01$$

$$\text{Büyük Taarruz'da Türk ordusunun günlük ortalama hızı d) } 3336 \text{ km}^2$$

$$\text{Nablus Muharebesi'nde İngiliz ordusunun günlük ortalama hızı d) } 2105 \text{ km}^2$$

Yukarıdaki işlemlerden hareketle imha muharebelerindeki zorluk kıyaslandığında Türk ordusunun Büyük Taarruz'daki yaşadığı zorluk ile İngiliz ordusunun Nablus Muharebesi'nde yaşadığı zorluk arasında net bir fark görülmektedir. Büyük Taarruz'da Türk ordusunun ordu avantajı daha az, ordu kaydırmaları sonrası tutma hattında az birlik bıraktığı için risk oranı yüksek, coğrafi eğim zorlu ve hızı da fazla olmuştur. Nablus Harekatı'nda ise İngiliz ordusunun ordu avantajı daha fazla, ordu kaydırmaları sonrası tutma hattında hala daha üstünlüğünü koruduğu için risk oranı düşük, coğrafi eğim yok denecek kadar az ve hızı da görece daha az olmuştur. Bu ölçüt aynı zamanda "imha muharebelerinde askeri hüner" şeklinde de tanımlanabilir.

Sonuç

20. yüzyılın ilk yıllarında kuşatma ve imha taarruzunun başarılı örneklerinden olan Büyük Taarruz ve Nablus Muharebesi, yöntem olarak birbirine benzer özelliklere sahiptir. Çalışmada bu iki taarruzun nicel analizi yapılmıştır. Savaşa katılan er sayıları tespit edilmiş, bunlardan kaçının tüfekli olduğu kaçının geri hatta kaldığı belirlenmiştir. Ayrıca birliklerdeki top sayısı, makineli tüfek sayıları, süvari sayıları ve uçak sayıları da tespit edilmiştir. Daha sonra taarruzun gerçekleştiği hatlar sınıflandırılarak ordu dağılımları bu tasnif doğrultusunda ele alınmış, ana hattaki coğrafi eğim hesaplanmıştır. Ortaya çıkan sonuç, iki taarruz yöntem olarak benzer özelliklere sahip olsa da nicel anlamda yapılan bir kıyasta taarruzların zorluk seviyelerinin birbirinden çok farklı olduğu anlaşılmıştır.

Büyük Taarruz; Türk ordusunun Yunan ordusuna karşı açık bir üstünlük sağlayamadan, büyük risk alarak, zorlu bir coğrafyadan taarruz gerçekleştirerek, hava ya da deniz üstünlüğü kurmadan, sadece süvari üstünlüğüne dayanarak elde edilen büyük bir kuşatma-imha taarruzudur. Nablus Muharebesi ise; İngiliz ordusunun Osmanlı ordusuna her alanda net bir üstünlük kurup, büyük bir risk almadan, ana hatta on katlık bir üstünlükle, eğimin sifıra yakın olduğu düz bir araziden, on iki katlık süvari üstünlüğüyle, ezici bir hava ve deniz üstünlüğünden elde edilmiş bir kuşatma-imha taarruzudur. Bununla birlikte savaşa katılan askerlerden hareketle, iki savaşın hacmi kıyaslandığında Büyük Taarruz'un hacminin daha fazla olduğu görülmektedir.

Çalışmada birbirinden farklı parametrelerden ölçütler oluşturulmuştur. Bu ölçütlerdeki sayılar, tek başına bir anlam ifade etmeyip kıyasa tabi tutulduğunda değer kazanmaktadır. Ölçütler daha önce herhangi bir çalışmada kullanılmamıştır. Bu açıdan çalışma orijinallik arz etmektedir. Başta Blitzkrieg uygulamaları olmak üzere örs-çekici taktiği, kuşatma ve imha taktikleri için uygun ölçütlerdir.

Kaynakça

- Altıntaş, A. (2011). *Milli Mücadelede Afyonkarahisar (1919-1922)*. Afyonkarahisar: Afyonkarahisar Valiliği Yayınları.
- Amitabh, S. (2020). Blitzkrieg operations in World War – 2: A Perspective on Battle Strategies and Outcomes. *International Journal of History and Research*, 10(1), 63-74. doi:10.24247/ijhrjun20207
- Bal, R. (2006). *Türk Kara Kuvvetlerinde Süvari Birlikleri (1920-1965)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Bozkurt, C. (2014). I. Dünya Savaşı'nda Filistin Suriye Cephesi'nde Nili Casusluk Örgütünün faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 30(88), 89-114.
- Canlı, A. (2019). *Osmanlı'dan cumhuriyete askeri ve sivil havacılık eğitimi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Çınar, B. ve Yalçınkaya, H. (2009). Blitzkrieg'in İkinci Dünya Savaşı öncesi uygulaması: Büyük Taarruz. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 5 (9), 77-96.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1964). *Türk İstiklal Harbi 5*. Ankara. Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1967). *Türk İstiklal Harbi 2. K.6/1*. Ankara. Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1969). *Türk İstiklal Harbi 2. K.6/3*. Ankara. Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1973). *Türk İstiklal Harbi 2. K.5/2*. Ankara. Genelkurmay Basımevi.
- Genelkurmay Başkanlığı. (1986). *Birinci Dünya Harbinde Türk Harbi Sina-Filistin Cephesi 4. K.2*. Ankara. Genelkurmay Basımevi.

- Genelkurmay Başkanlığı. (1995). *Türk İstiklal Harbi 2. K.6/2*. Ankara. Genelkurmay Basımevi.
- Geronimo, N. (2012). *Incomplete Victory: General Allenby and mission command in Palestine, 1917-1918* (Master's thesis). U.S. Army Command and General Staff College, Kansas.
- Hatipoğlu, S. (2009). *Filistin Cephesi'nden Adana'ya Mustafa Kemal Paşa*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Karakaş, N. (2013). Sina-Filistin Cephesi'nde Britanya Ordusu. *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 28 (1), 153-173.
- Kayalan, F. (2013), *Mürsel Paşa (Bakü)'nin askeri ve siyasi faaliyetleri* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Kemal, C. (2013). Nablus Meydan Muharebesi'nde Mustafa Kemal. *Atatürk Yolu Dergisi*, 13 (51), 617-651. doi: 10.1501/Tite_0000000372
- Kinross, L. (2016). *Atatürk bir milletin yeniden doğuşu* (N. Sander. Çev.). İstanbul: Altın Kitaplar.
- Kurt, D. ve Korkmaz, E. (2021). *Askeri arşiv belgeleri ışığında Suriye-Filistin Cephesindeki Nablus ve Katma Muharebesi'nin harp prensipleri açısından analizi*. 9. Uluslararası Atatürk Kongresi, Ankara, Atam Yayınları. doi: 10.51824/978-975-17-4794-5.18
- Nedim, Ş. M. (1995). *Filistin Savaşı 1914-1918*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.
- Peçanha, O. B. (2014). The 'Palestine' campaign in 1917-1918 from the British Perspective: enduring lessons for the contemporary environmet. *R.Esc Guerra Naval Jenario*, 20(2), 483-502.
- Uyar M. & Erikson J.E. (2009). *A military history of the Ottoman*. California: Greenwood Publishing.
- Wavell, P. (1941). *The Palestine campaigns*. London: Lowe and Brydone Printers.

ETİK ve BİLİMSEL İLKELER SORUMLULUK BEYANI

Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazarlarına aittir.